

Goran Tanacković Faletar

Sveučilište Josipa Juraja Strossmayera
Filozofski fakultet
Osijek

Branko Kuna, ur. 2007. *Sintaktičke kategorije. Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem „Hrvatski sintaktički dani“*. Osijek – Zagreb: Filozofski fakultet - Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 352. str. ISBN 978-953-6456-76-5.

Zbornik *Sintaktičke kategorije* okuplja radove izložene na skupu *Hrvatski sintaktički dani*, održanom u Osijeku 11. i 12. svibnja 2006. godine. Širina zadane teme i okrenutost hrvatskih sintaktičara najrazličitijim teorijskim pristupima (strukturalističkom, generativnom, kognitivnom...) odredile su ključnu osobinu ove publikacije. U njoj se nalazi 21 izvorni znanstveni rad, a tematika i metodologija kreću se od proučavanja sintaktičkih problema u filološkim, frazeološkim, suprasintaktičkim, sintaktostilističkim i drugim okvirima, preko radova koji propituju općenite odnose sintakse i ostalih razina jezičnoga opisa, pa sve do razmatranja nekih konkretnih problema u okvirima generativne i kognitivne gramatike.

U radu *Od sintakse prema suprasintaksi – dvosmjerno* Lada Badurina u okvirima tradicionalne rečenične sintakse pokušava locirati prve poticaje za bavljenje nadrečeničnom sintaksom (suprasintaksom), utvrđujući ujedno i prirodu odnosa između suprasintakse i suvremene lingvistike teksta te pokazujući čime sve proučavanje nadrečenične jezične razine unapređuje (ili bi moglo unaprijediti) sintaktičke opise.

Branimir Belaj u članku *Konceptualnosemantički aspekti prototipnih struktura s bezličnim i obezličnim glagolima i njihove sintaktičke implikacije* metodološkim aparatom kognitivne gramatike analizira i određuje značenjske aspekte nekih prototipnih sintaktičkih struktura s bezličnim i obezličnim glagolima tipa *Kiši. Kišilo je. Priča se...* nasuprot njihovoj ličnoj uporabi, pokazujući time kako su sintaktičke anomalije takvih glagola snažno semantički motivirane. Semantičko polje ostvareno bezličnim i obezličnim glagolima kao predikatima definira se u ovome radu kao konceptualno teško dostupno, nejasno i teško određivo semantičko polje sa snažno topikaliziranom procesualnošću koja apsorbira, a time i defokusira i detopikalizira svoje aktante. Uvođenjem različitih sintaktičkih indikatora potom se osporava tvrdnja hrvatskih gramatika da se bezličnim glagolima s implicitnim subjektom, odnosno bezličnim glagolima u 3. licu jednine prezenta, može uvijek referirati i na ličnu i na

bezličnu uporabu. Klasifikacijom glagola toga tipa pokazuje se da se neki od njih (s tvorbena nezalihosnim subjektom) češće upotrebljavaju lično, a drugi (s tvorbena zalihosnim subjektom) češće bezlično, čime se potencira razlika između ličnog/bezličnog kao primarno semantičko-pragmatičke kategorije i subjektnog/besubjektnog kao isključivo formalne, sintaktičke kategorije, tj. pojmovi ličnog i bezličnog smatraju se topikalizatorom, odnosno detopikalizatorom sintaktičke kategorije subjekta.

Matea Birtić bavi se u radu *Rečenice s participom pasivnim neprijelaznih glagola* rubno prisutnim rečenicama s pasivnim participima neprijelaznih glagola u hrvatskome jeziku, istražujući opću ovjerenost rečenica s pasivnim participima neprijelaznih glagola te pokušavajući utvrditi utječe li na prihvatljivost takvih rečenica sintaktički tip neprijelaznoga glagola od kojeg je tvoren particip pasivni, tj. je li bezlični pasiv i u hrvatskome jeziku moguće tvoriti samo od neergativnih glagola, kako se katkad tvrdi za mnoge druge jezike. Također, u ovome radu utvrđuje se opći konstrukcijski obrazac prihvatljivih bezličnih pasivnih rečenica.

Sybilla Daković u radu *Sintaksa uzvika u hrvatskom i poljskom jeziku* prikazuje različite načine obrade sintakse uzvika u dvjema spomenutim slavenskim jezikoslovnim tradicijama. Pregled je izvršen na temelju postojećih gramatika i znanstvenih članaka posvećenih toj problematici, a pokušavaju se odrediti glavne tendencije karakteristične za obje jezikoslovne tradicije. Također, u ovome su radu prikazani i određeni pokušaji sintaktičke klasifikacije uzvika.

Alicja Gaweł u radu *Kategorija posvojnosti u starome hrvatskom jeziku (na temelju „Kolunićeva zbornika“)* i u *standardnome hrvatskom jeziku* prikazuje sva sredstva kojima se izražava kategorija posvojnosti u hrvatskome jeziku 15. stoljeća na temelju u naslovu spomenutog teksta u kojemu se mogu uočiti različite jezične komponente (staroslavenski jezik hrvatske redakcije, čakavština te kajkavština), a iz toga proizlaze i različita sredstva za izražavanje kategorije posvojnosti. Članak ne razmatra detaljno narav posvojnosti, nego navodi uz nju vezane osnovne pojmove i ključnu literaturu. U zaključku se prikazuje stanje sredstava za izražavanje kategorije posvojnosti u suvremenom hrvatskom jeziku.

U radu *Kategorija predikatnog proširka: sintaktički status i neki aspekti upotrebe u usporedbi s formalnim ekvivalentima u njemačkom jeziku* Vladimir Karabalić razmatra neke ključne aspekte uporabe hrvatskih i njemačkih participnih konstrukcija kao što su, primjerice, otvorenost odnosa između participne konstrukcije i glavne rečenice, razlike u upotrebi i značenju glagolskog i imenskog predikatnog proširka u usporedbi s njemačkim

ekvivalentima, razlike u uporabi participa prezenta, perfekta i pasiva kao jezgre participne konstrukcije u dvama jezicima te orijentacija predikatnog proširka s obzirom na glavnu rečenicu.

Radoslav Katičić u radu *Sintaktički opis između interpunkcije i stilistike* pokušava na nekoliko odabranih primjera naglasiti prednosti sintaktocentričnoga gramatičkog opisa i transformacijske metode u odnosu na tradicijsku gramatiku utemeljenu primarno na fonološkom i morfološkom opisu, ali i na strukturalistički metodološki aparat koji je u tom smislu blizak tradicijskomu, uviđajući ujedno u sintaktocentričnome modelu i mogućnost formuliranja jasnijih pravila na pravopisnoj i stilističkoj razini.

U radu *Prijedložni izrazi u frazemskim inačicama* Ljiljana Kolenić usredotočuje se na jednu od ključnih osobina frazema – postojanost sveze između riječi, budući da je poznato kako su unutar čvrste leksičke sveze ipak mogući određeni pomaci nakon kojih se još uvijek može govoriti o istom frazemu (primjerice, *izbaciti koga na ulicu/izbaciti koga na cestu*, ali ne **izbaciti koga na autocestu/puteljak/stazu*). Također, u ovome radu istražuju se moguće inačice u kojima može doći do promjene prijedložnoga izraza, a nastoje se uočiti i neke pravilnosti u zamjeni prijedloga i padeža u određenim svezama te dati novi prilog razlikovanju frazemskih istoznačnica i frazemskih inačica.

U radu *Sintaktičke i semantičke kategorije u nominalizaciji* Branko Kuna raspravlja o razlikama i sličnostima u selekcijskim obilježjima glagolskih imenica i polaznih glagola te tematskim obilježjima njihovih argumenata u hrvatskom jeziku, propitujući razloge odstupanja u nasljeđivanju argumentne strukture, pojavi argumenata u prijedložnim skupinama te odnosu imenične skupine s korelativnim aktivnim i pasivnim rečeničnim ustrojstvima. U ovome radu opisuje se i nominalizacija predikata relativne rečenice čiji je rezultat glagolska imenica u atributnom položaju, a u samom zaključku ističe se kako obrađene pojavnosti vezane uz nominalizaciju u hrvatskom jeziku predstavljaju tek manji dio spleta odnosa i pravila koja se kriju iza naizgled jednostavnoga dodavanja sufiksa na glagolsku osnovu promatranog izdvojeno na tvorbenoj razini.

Svein Mønnesland u radu *Je li glagolski vid sintaktička kategorija* razmatra sam pojam sintaktičkih kategorija, čije značenje ovisi o gramatičkoj teoriji. U generativno-transformacijskoj gramatici sintaktičke su kategorije konstitutivni dijelovi rečenice (imenična fraza itd.) te konstituenti tih fraza (imenica itd.), dok se u kognitivnoj gramatici pojam sintaktičke kategorije ne upotrebljava. Ako se sintaktička kategorija shvaća kao jezična kategorija čija se uporaba može tretirati u potpunosti jedino na razini rečenice, postavlja se pitanje je li i

glagolski vid takve prirode ili je on pak semantička kategorija (pored morfološke). Rad ujedno razmatra kako se glagolski vid u tom pogledu tretira u hrvatskoj gramatičkoj tradiciji.

Mirko Peti u radu *Još o subjektom i predikatnom nominativu* pokušava razgraničiti sintaktičku kategoriju subjekta od sintaktičke kategorije predikatnoga imena u istoj imenskoj riječi u nominativu u rečenicama s imenskim predikatnom u kojima su i subjekt i predikatno ime uz sponu izrečeni dvjema imenicama u nominativu, tipa *Majstor je dobričina*. U rečenicama toga tipa subjekt i predikatno ime kao dvije diskretno razlučene sintaktičke jedinice u istoj imenskoj riječi u nominativu ne mogu se identificirati po morfološki utvrdivu gramatičkom obliku te riječi, koji uključuje kategorije broja, nego se moraju identificirati po konkretnosti i nekonkretnosti kao semantički utvrdivim oblicima njihova sintaktički relevantnoga značenja. Izraz su tim dvama oblicima značenja imenske riječi u nominativu dva različita rečenična naglaska kojima se imenska riječ u nominativu izriče u funkciji subjekta, odnosno u funkciji predikatnoga imena.

Anita Peti-Stantić u radu *Wackernagelovo pravilo – norma ili mogućnost* obrađuje status promjenjivih klitika u suvremenom hrvatskom jeziku i njihov odnos prema izvornom tumačenju Wackernagelova pravila, argumentirajući pritom stav o neodrživosti tumačenja uvrštavanja klitika na pozicije koje su za njih „rezervirane“ i „mehanički određene“. Analiza se u ovome radu temelji na razlikovanju gramatičke i interpretativne razine koju većina autora, tretirajući suvremeni hrvatski kao jezik u kojemu se klitike gotovo mehanički uvrštavaju na drugu poziciju u rečenici (dakle, prema Wackernagelovu prozodijski uvjetovanom pravilu), propušta uočiti. Kao rezultat analize primjera u kojima je uočeno odstupanje od Wackernagelova pravila na kraju se nastoji ponuditi smjernice za uspostavljanje kriterija gramatičnosti uvrštavanja promjenjivih klitika u linearno ustrojstvo rečenice suvremenoga hrvatskog jezika.

Ivo Pranjković bavi se pak u radu *Načini izražavanja načina* određenjem i načinima izražavanja u hrvatskome standardnom jeziku one semantičke kategorije kojoj na sintaktičkoj razini odgovaraju jedinice što ih nazivamo priložnim oznakama (adverbijalima) načina i o razgraničenju te kategorije od kategorije načina (modusa) kojom se izražava subjektivna, odnosno objektivna modalnost (značenja realnosti, potencijalnosti i irealnosti rečeničnoga sadržaja), a koja je primarno vezana za morfološku razinu te se u prvom redu izražava načinskim glagolskim oblicima). Također, ovaj rad govori o dodirima i o razgraničenjima kategorije načina od drugih srodnih i/ili nesrodnih, a po nekim karakteristikama komplementarnih ili suprotstavljenih kategorija, kao što su mjesto, vrijeme, kvaliteta, kvantiteta, socijativnost, suprotnost i poredbenost. Od

jedinica kojima se izražava značenje načina posebno se analiziraju prilozi, priložni izrazi, padežni i prijedložno-padežni izrazi, glagolski prilozi, predikatni apozitivi (proširci) i zavisne surečenice (klauze).

U radu *Neka sintaktička obilježja hrvatske periodike na prijelazu stoljeća („Jeka od Osēka“ i „Vjesnik Źupanije virovitičke“)* Vlasta Rišner izdvaja i opisuje neka sintaktička obilježja dviju tiskovina koje su izlazile u Osijeku krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Jezik „Vjesnika Źupanije virovitičke“ određen je pripadnošću administrativnom stilu te se njegova sintaktička obilježja stavljaju u odnos s obilježjima pravnih spisa ranijih stoljeća. Od sintaktičkih se obilježja pritom izdvaja uporaba prijedloga od s genitivom, infinitivna dopuna nepunoznačnim i modalnim glagolima te dvočlani predikat kao površinski pokazatelj poimeničenja.

Josip Silić u radu *Gramatičko i komunikacijsko u sintaksi (teze za razmišljanje)* uspostavlja odnos između gramatičkoga i komunikacijskoga plana u sintaksi rečenice i u sintaksi teksta, pokazujući što pretpostavlja prvi, a što drugi plan. Također, u radu se uspostavlja odgovarajući odnos između značenja (sadržaja) i smisla, a onda i između smisla i intonacije. U vezi s time govori se o jednotemnosti i jednoremnosti ustrojstva razine jednostavne rečenice te o dvotemnosti i dvoremnosti ustrojstva razine složene rečenice. Jednotemno i jednoremno ustrojstvo tako prema autoru proizvodi jednosmisaonost, a dvotemno i dvoremno ustrojstvo i jednosmisaonost i dvosmisaonost, što ovisi o tipu složene rečenice i o karakteru intonacije. Posebna pozornost posvećena je rečenicama s „neizrečenim“ subjektom i rečenicama s „neizrečenim“ predikatom, a na prosudbu su dane rečenice tipa *Smračilo se. i Sramota!*

U radu *Načela određivanja sintaktičkih jedinica i analiza glagolne skupine* Tomislava Stojanova uspostavljaju se četiri načela određivanja sintaktičkih jedinica – načelo zavisnosti, zalihosti, upravljivosti i slaganja, te operatorske uloge. Jedinice koje se dobivaju na taj način čisti su sintaktički objekti kod kojih druge gramatičke razine opisa nemaju većeg utjecaja, budući da su zavisnost, upravljivost, slaganje, zalihost i funkcija relacijska određenja karakteristična za sintaksu. Ističe se razlikovanje odnosa komplementarnosti i adjunktivizacije, odnosno egzocentričnosti i endocentričnosti prigodom određivanja načela zavisnosti. Kod načela upravljivosti i slaganja definira se tagmem kao osnovna sintaktička jedinica i uspostavlja odnos konstruktora i funkтора na sintaktičkoj razini opisa. Sintaktička redundantnost objašnjava vezu dopune i dodatka kao važnog aspekta u sintagmanskim relacijama, a načelo operatorske uloge uspostavlja tagmeme sa specifičnom sintaktičkom ulogom u tvorbi upita, nijekanja i potvrđivanja, pojačavanju i poticanju, kao i u tvorbi glagolskoga

načina imperativa. U analizi glagolske skupine objašnjava se odnos različitih glagolskih položaja i morfosintaktičkih i sintaktičkih oblika.

Diana Stolac u radu *Sintaktička sinonimija* raspravlja o razlikama između osnovnoga i modificiranoga semantičkog trokuta, a sama sintaktička sinonimija predstavlja mogućnost izbora između dvaju različitih izraza ili dviju različitih struktura za jednu sintaktičku kategoriju te zbog toga pripada sintaktostilistici. U radu se predlažu metodološka načela za istraživanje sintaktičke sinonimije, a izdvojeni primjeri pokazuju odnos podskupina izravnih objekata (koji su u gramatikama označeni kao međusobno zamjenjivi akuzativ i genitiv), atributa (gdje se izdvajaju posvojna značenja) i priložnih oznaka (na primjeru vremenskih oznaka).

U radu *Konstrukcije za izražavanje prostornih odnosa u hrvatskom jeziku* Ljiljane Šarić metodološkim se aparatom kognitivne lingvistike analiziraju neke prostorne konstrukcije u hrvatskome jeziku u kojima padež može varirati, a cilj je rada prikazati odnos prijedložnih značenja i padežnih značenja te način na koji on uvjetuje značenje konstrukcije u cjelini. Razmatra se besprijedložni instrumental s prostornim značenjem, kontrasti prostornih konstrukcija s akuzativom i genitivom te onih s akuzativom, instrumentalom i lokativom, a pritom se problematizira supostavljanje „dinamičnih“ i „statičnih“ konteksta, odnosno konstrukcije u kojima je ta opreka neutralizirana, posebice u kontekstima s nekim glagolima smještanja.

Anastazija Vlastelić bavi se u radu *Razmišljanja o apoziciji* utvrđivanjem funkcije i mjesta apozicije u rečenici, odnosno preispitivanjem suvremenog definiranja toga rečeničnog člana, dok Luka Vukojević i Lana Hudeček u radu *Podrijetlo, ustrojstvo, funkcija i normativni status složenih veznika i vezničkih skupina* navedenu kategoriju opisuju s obzirom na sastav (dvočlani, tročlani, četveročlani i peteročlani), s obzirom na obvezatne i neobvezatne sastavnice, s obzirom na semantički tip (uzročni, vremenski, namjerni itd.) i s obzirom na morfološko podrijetlo, uspostavljajući njezin opći oblik (opće ustrojstvo) i određujući joj funkcionalnostilski i normativni status. Rad na koncu daje iscrpan popis složenih veznika, vezničkih skupina i njihovih modifikatora.

Rad Marije Znike *Aktualiziranost imenice u subjektu* problematizira pak rečenice sa subjektom koji je ujedno i vršitelj radnje, ali pritom nije aktualiziran, analizirajući uzroke i pokazatelje takva statusa vršitelja.

U kontekstu javne zanemarenosti sintaktičkih istraživanja tijekom posljednjih desetak godina, ovaj zbornik predstavlja jedinstven prilog u proučavanju te razine jezičnoga opisa, pokazujući ujedno kako u Hrvatskoj (ali i izvan nje)

postoji krug jezikoslovaca dovoljno velik da sintaksi suvremenoga hrvatskog jezika osigura stalno okupljalište.